

Атем Маржан Нурланқызының «8D01101 - Педагогика және психология» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін ұсынылған «Орта білім беру сапасын арттырудың педагогикалық негіздері» тақырыбына жазған диссертациясына

АҢДАТПА

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Қазіргі жаһандық қоғам үшін орта білім сапасы нәтижелі білім берудің табыстылығын анықтауға қажетті квалиметриялық өлшемдік категориялардың бірі болып табылады. Оқушылардың білім деңгейін бағалаудың өлшенген және өлшенетін сапалық көрсеткіштермен сипатталуы орта білімнің өзектілігі мен маңыздылығына, оқушылардың қазіргі икемді дағдыларға бейімделуіне және инновацияға бағдарлана алуға деген мүдделіліктеріне байланысты. Мектепте сапалы білім беру бүгінгі күннің қажеттіліктерін емес, өзгермелі қоғамның болжамды қажеттіліктерін көрсететін ұзақ мерзімді нәтижелерге қол жеткізуге бағытталғандықтан жаңа сапаға қол жеткізу үшін білім беру ұйымы мен білім беруді басқару құрылымында болып жатқан өзгерістерді тез қабылдауға қабілетті болуы керек.

Соңғы жылдары «білім сапасы» түсінігі мемлекеттік саясат саласына ауысып, сонымен қатар қоғамдық және ғылыми талқылаулардың тақырыбына айналғаны мәлім. Қазақстан Республикасының 2021 – 2025 жылдарға арналған «Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасында барлық білім беру деңгейлерінде білім алушылардың білім сапасын арттыру; орта білім беру сапасын арттыру; Қазақстанның өңірлері, қалалық және ауылдық мектептері арасындағы оқыту сапасындағы алшақтықты қысқарту (PISA), мектептерді жайлы, қауіпсіз және заманауи білім беру ортасымен қамтамасыз ету көзделген.

«Сапа» мен «білім сапасы» ұғымының тығыз байланыстылығын ғалымдар П. Бордовский, А.А. Нестеров, С.Ю. Трапицын білім беру процесінің сапасы педагогикалық жүйенің тұлға мен қоғамның қазіргі және әлеуетті қабілеттерін, жоғары білікті мамандарды даярлау жөніндегі мемлекеттік талаптарды қанағаттандыру қабілетін анықтайтын интегралды қасиет ретінде анықтап зерделеген. Білім сапасы және оны бағалау мәселесі В.В. Краевский, И.Я. Лернер, Т.Л. Коган, Н.Г. Никокошева, А.И. Якушев, С.Е. Шишов, В.А. Кальней, М.М. Поташник, Я. Аавиксоо, Л. Власеану, Л. Грунберг, Д. Парле, М.В. Крулехт, А.М. Кац, П.И. Третьяков, Б.Е. Фишман, Т.И. Шамова, Ю.А. Конаржевский, Д. Вестерхейден, Г.А. Бордовский, К.Г. Барбакова, В.В. Майер, Л.Л. Мехришвили және біздің отандық ғалымдар А.Қ. Құсайынов, М.Ж. Жадрина және т.б ғалымдардың ғылыми зерттеулерінде жалғасын тауып келеді. Аталған ғалымдар білім сапасын танымдық, әлеуметтік-мәдени компоненттермен қатар жалпы білім беру мен оқыту үдерістерінің білімдік қызметі мен нәтижесінің интегралдық сипаты ретінде қарастырып пайымдаған. Ресей ғалымдарының зерттеулерінде білім сапасының әдіснамалық аспектілері В.С. Аванесов, Ю.К. Бабанский, Н.Ф.

Виноградов, Б.С. Гершунский, В.И. Загвязинский, Н.В. Кузьмина, В.Е. Медведев, В.Д. Шадриков және т.б. ғалымдардың еңбектерінде көрініс тапты. Білім беру сапасының әр түрлі жақтарының сипаттамалары Т.М. Давыденко, В.А. Калней, В.Н. Максимова, А.М. Моисеев, П.И. Пидкасистый, И.П. Подласый, А.И. Субетто және т.б педагогикалық зерттеулерінде қамтылды.

Дегенмен де, біздің байқағанымызша, қазіргі уақытқа дейін елімізде орта білім беру сапасын арттырудың тәжірибеден өткен ғылыми педагогикалық негізі толықтырулар мен жаңа көзқарастарды қажет етеді.

Зерттеу нысаны – Қазақстандағы орта білім беру сапасы.

Зерттеу пәні – ішкі резервтер арқылы орта білім беру сапасын арттыру үдерісі.

Зерттеудің мақсаты: жалпы орта білім беру жүйесіндегі білім беру сапасын арттыруды ғылыми-теориялық тұрғыда негіздеу және білім беру сапасын бағалаудың механизмдері мен моделін жасап ұсыну.

Зерттеудің міндеттері:

1. Жалпы орта білім беру жүйесіндегі орта білім беру сапасын арттыруды теориялық тұрғыда талдап негіздеу;

2. Отандық және шетелдік тәжірибелер арқылы орта білім беру сапасын арттырудың әдіснамалық тұғырларын, механизмдерін және сапа құраушыларын айқындау;

3. Мектептегі орта білім беру сапасын арттыруға әсер ететін ішкі резервтердің педагогикалық мүмкіндіктерін анықтау;

4. Орта білім беру сапасын арттырудың құрылымдық-үдерістік моделін құрастыру;

5. Тәжірибелік-эксперименттік жұмыс барысында орта білім беру сапасын арттыруды сынақтан өткізу, әдістемелік ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеудің ғылыми болжамы: *егер*, орта білім беру жүйесінде ішкі резервтер арқылы орта білім беру сапасын арттыру теориялық тұрғыда негізделіп, оның құрылымдық-үдерістік моделі жасалса, *онда* жалпы орта білім беру сапасының көтерілуі жаңа өлшемдік сипатқа ие болады, *өйткені* ендіріліп отырған құрылымдық-үдерістік модельдің тиімділігі ғылыми тұрғыда дәлелденіп, нәтижелері тәжірибелік түрде тексеріліп негізделген.

Зерттеудің жетекші идеясы: педагог кадрлардың кәсіби біліктілік сапасы; басқару сапасы; рухани-адамгершілік және патриоттық тәрбие беру сапасы; эксперименттік сыныптардың оқу жетістіктері арқылы айқындау орта білім беру сапасының нәтижесін көрсетеді.

Зерттеудің әдістері: зерттеу мәселесі бойынша контент-анализ, теориялық педагогикалық зерттеудің жалпы әдістері – жалпылау, салыстыру, абстрактілеу және т.б., математикалық статистикалық әдістер, эксперименталды педагогикалық зерттеудің жалпы әдістері (бақылау, сауалнама, анкета, тестілеу, эксперттік бағалау және т.б.), орта білім беру сапасын арттырудың құрылымдық-үдерістік моделін эксперименталды зерттеу әдістері қолданылды.

Зерттеу базасы: 2018-2019 оқу жылында Түркістан облысының Төлеби, Ордабасы аудандарында орналасқан 18 мектеп, 1554 оқушы, 138 мұғалім; 2019-2020 оқу жылында Төлеби, Ордабасы, Сайрам және Отырар аудандарында орналасқан 43 мектеп, 3171 оқушы, 385 мұғалім.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы:

1. Мектептің ішкі резервтерін жүйелі ұйымдастыру арқылы орта білім беру сапасын арттыру үдерісі теориялық тұрғыда талданды;
2. Жалпы орта білім беру сапасын арттырудың әдіснамалық тұғырлары, механизмдері анықталып, сапа құраушылары шетелдік тәжірибелерге жасалған салыстырмалы талдаулар арқылы айқындалды;
3. Мектептегі орта білім беру сапасын арттыруға әсер ететін ішкі резервтердің педагогикалық мүмкіндіктерінің практикалық тиімділігі анықталды;
4. Орта білім беру сапасын арттырудың құрылымдық-үдерістік моделі тәжірибелік-эксперименттік жұмыс барысында тексеріліп құрастырылды;
5. Педагог кадрлардың кәсіби біліктілік сапасын, рухани-адамгершілік және патриоттық тәрбие беру сапасын және басқару сапасын арттыру мазмұнын сипаттайтын «Орта білім беру сапасын арттырудағы үштік» атты оқу-әдістемелік құрал дайындалды.

Зерттеудің теориялық маңыздылығы:

- педагогика ғылымының сапа теориясы «білім беру сапасы», «орта білім беру сапасы» ұғымдарына берілген жаңа анықтамалармен толықтырылды;
- отандық орта білім беру жүйесі шетелдік тәжірибені салыстырмалы зерттеу арқылы алынған сапа құраушыларымен кеңейтілді;
- орта білім беру сапасын арттыруға әсер ететін факторлар жүйеленді;
- орта білім беру сапасын арттырудың құрылымдық-үдерістік моделі құрастырылып, өлшемдері мен көрсеткіштері анықталды.

Зерттеудің тәжірибелік маңыздылығы: зерттеудің оң нәтижеге ие болған тәжірибесін Қазақстанның орта білім беру жүйесін жетілдіруде, орта білім беру сапасын арттыруға қатысты жаңа нормативтік актілер мен білім беру бағдарламаларын әзірлеуде, білім беру мекемелері қызметкерлерінің білім беру үдерісін ұйымдастыруы мен жүргізуінде, орта білім беру сапасын арттыру бойынша ғылыми-зерттеу жұмыстарын орындауда, орта білім беру үдерісін сапалы атқаруда ішкі резервтерді тиімді қолдануды ұйымдастыруда қолдануға мүмкіндік береді.

Зерттеу бойынша қорғауға ұсынылатын қағидалар:

1. Отандық және шетелдік әдібиеттерге жасалған ғылыми талдауға сүйене отырып, келесідей анықтамалар береміз: *Білім беру* – тиісті оқу орны арқылы ғылыми мағлұмат беріп, адамның танымын, білімін, дағдысын, дүниеге көзқарасын жетілдіру процесі; қоғам мүшелерінің мәдениетін дамытудың негізгі шарты; мақсаты қоғам мүшелерінің адамгершілік, интеллектуалды, мәдени дамуында және олардың физиологиялық дамуында, кәсіби біліктілігінің дамуында жоғары деңгейге қол жеткізу болып

табылатын тәрбие мен оқытудың үздіксіз процесі; жүйеге келтірілген білім, іскерлік дағды және ойлау тәсілдері көлемін меңгеру процесі мен нәтижесі. *Білім беру сапасы* – білім беру үрдісінің қоғам талабына сай болуы және білім берудің негізгі субъектілерінің қажеттіліктерін қанағаттандыра алуы. *Білім сапасы деп* оқушылардың білім алу үдерісінде қол жеткізген құзыреттіліктері мен оқу дағдыларының нәтижелік көрсеткішін айтамыз. *Орта білім беру сапасы* – мектепті басқару сапасының, рухани-адамгершілік және патриоттық тәрбиені ұйымдастыру жүйесінің, педагог кадрлардың кәсіби біліктілігінің білім беру субъектілерінің қажеттіліктеріне сәйкестік деңгейін көрсететін білім беру жүйесінің кешендік сипаттамасы.

2. Мектептегі орта білім беру сапасын арттыруда сандық нәтижелерді жіктеуде білім беру сапасының рейтингін анықтайтын халықаралық зерттеулер: Ceoworld журналының зерттеулері мен PISA (Programme for International Student Assessment) зерттеуінің нәтижелері басшылыққа алынды. Әлемдік және Қазақстандағы орта білім беру сапасының халықаралық зерттеулердегі жайы салыстырмалы талдау негізінде анықталды.

3. Жалпы орта білім беру үдерісінде білім беру сапасын арттырудың ішкі резервтері арқылы орта білім беру жүйесінің сапа құраушылары ретінде 8 құраушы бөлік анықталды. Эксперименталдық жұмыс барысында басым 3 құраушы бөлікке назар аударылды. Олар: педагог кадрлардың кәсіби біліктілік сапасы; басқару сапасы; рухани-адамгершілік және патриоттық тәрбие беру сапасы. Орта білім беру сапасын арттыруда жүйе құраушыларының әр қайсысы сапалы болу керектігі туралы тұжырым жасалды.

4. Орта білім беру сапасын арттыру жүйесі құрылымдық-ұйымдастырушылық, мазмұндық-үдерістік, әдістемелік-рефлексивтік блоктардан тұратын құрылымдық-үдерістік моделі арқылы жүзеге асады. Құрылымдық-ұйымдастырушылық блок орта білім беру сапасын арттырудың әдіснамалық тұғырлары, құраушылары, білім беру сапасын арттыру объектілері мен субъектілері және білім беру нәтижелерінен тұрса, мазмұндық-үдерістік блок ішкі резервтер арқылы әсер етуге болатын сапа құраушыларының сапасын арттыруға бағытталған іс-шаралар, оқушылардың білім сапасын арттыру іс-әрекетін және тәжірибелік-педагогикалық жұмысты ұйымдастырушылық іс-әрекетін қарастырады. Ал үшінші әдістемелік-рефлексивтік блок білім беру сапасын арттыру тәжірибесін талдау, эксперименттік жұмысты жүргізу және білім беру сапасының өлшемдері мен көрсеткіштерін қамтиды. Құрастырылған модель орта білім беру сапасын арттыруда ішкі резервтерді қолдану мүмкіндіктері мен ғылыми тұжырымдама негізінде сапалы орта білім беру үдерісін жүзеге асырудағы нәтижені көрсетеді.

5. Орта білім беру сапасын арттыру мақсатында жасалған эксперимент бағдарламасы жүйе құраушыларының әрқайсысының сапалылығына қол жеткізуге ықпал ететін жұмыс мазмұнынан тұрады. Әр жүйе құраушысының сапасын арттыру барысында жауапты субъектілер мен

жұмыс жоспарлары бекітілген. Эксперимент бағдарламасы орта білім беру сапасын арттыруға ішкі резервтер арқылы қол жеткізуді көздейді.

Зерттеу нәтижелерінің негізділігі мен сенімділігі.

Алынған нәтижелердің сенімділігі ғылыми теориялық ұсыныстар мен қағидалардың әдіснамалық негізделуімен, ғылыми зерттеудің қисындылығының сақталуымен, ғылыми аппараттың дұрыс қолданылуымен, кең көлемдегі теориялық және тәжірибелік дереккөздерінің талдануымен, әлемдік білім беру тенденцияларына қарсы келмейтіндігімен қамтамасыз етіледі.

Зерттеу жұмысының мемлекеттік бағдарламалар мен заңнамаларға сәйкестігі.

Зерттеу өзара байланысты 2021-2025 жылдарға арналған «Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасы, Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы, «Педагог мәртебесі туралы» заңы, білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары, «Педагогтің кәсіби стандарты» және т.б. мемлекеттік бағдарламалар мен заңнамаларға сәйкес негізделді.

Зерттеу жарияланымы мен мақұлдануы.

Диссертацияның негізгі ережелері, теориялық және практикалық нәтижелері халықаралық ғылыми-практикалық конференцияларда баяндалды, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің педагогика және білім беру менеджменті кафедрасының отырысында қаралып, бекітілді.

Зерттеу жұмысының басты нәтижелері 9 ғылыми еңбекте жарияланды: Scopus мәліметтер базасында 1 мақала, шетелдік халықаралық конференциялар жинағында 4 мақала, Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынатын ғылыми басылымдарда 3 мақала, 2 оқу-әдістемелік құралында жарияланған.